

УДК 727

Г.Л. Ковальська

ЗАРОДЖЕННЯ ОСЕРЕДКІВ ОСВІТИ В ЕПОХУ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Аналіз національних традицій в архітектурній діяльності в цілому та в освітній галузі зокрема дозволяє виявити тенденції розвитку закладів освіти, встановити національні та регіональні особливості в формуванні окремих рівнів освіти, намітити напрямки перспективного розвитку мережі навчально-виховних закладів.

Дослідники історії становлення національної української освіти вважають, що в так звані найдавніші часи, ще до заснування Київської Русі, навчання та виховання у східних слов'ян відбувалось в процесі звичної побутової діяльності. «Діти наслідували дорослих, дотримувались їхніх вказівок... Жінки з малолітніми дітьми жили в окремій частині, де іноді утримували малих домашніх тварин. Цю частину житла наші пращури називали *дитинець*... З часом *дитинець* перетворився не тільки на місце догляду за дітьми, а й на резиденцію глави роду, племені, де зосереджувалися отроки для громадського виховання» [1]. Отже *дитинець* в сімейному вихованні, а пізніше і в громадському був тим матеріальним середовищем, де зароджувались осередки освіти. На це призначення *дитинця* доцільно звернути увагу, тому що в подальшому в літописах та в сучасних довідниках це слово вживається переважно у значенні *внутрішня фортеця*. В. Тимофієнко, наприклад, його визначає, як «Давня назва укріпленого ядра давньоруського міста чи фортеці. Під час ворожого нападу тут ховалися жінки з дітьми, звідкіля й виникла назва» [2]. Враховуючи те, що войовничі дії могли тривати досить значний період, то цілком реальне припущення, що в *дитинцях* існували також освітні осередки.

На території сучасної України на початку нової ери було багато освічених людей. Історики припускають, що в той період вже існували (можливо приватні) школи для дітей заможних батьків, ремісників та інших трударів. У вихованні молоді велику увагу приділяли фізичному загартуванню, військовій підготовці. В історичних дослідженнях наводиться цікава характеристика східних слов'ян, надана арабським мандрівником Ібрагім ібн Якубом. Він називав цей народ відважним та войовничим, «якби не було незгоди між їхніми чисельними племенами, то з їхніми силами не міг би змагатися жоден народ у світі» [1].

Активна фізична підготовка молоді поєднує навчальні осередки слов'ян з грецькими гімнасіями того періоду. Це цілком можливо, тому що південні райони території сучасної України, особливо Причорномор'є та Приазов'є ще за 1000 років до Різдва Христового зазнало значного впливу елінівської

культури. Як відмічають деякі дослідники «скіфські філософи і природодослідники брали участь у наукових дебатах в Афінах та Римі і часто виходили переможцями» [1].

Як свідчать археологічні дослідження, в південній причорноморській частині на початку нової ери була досить висока культура містобудівної діяльності. Тут існували ряд грецьких поселень: Ольвія, Херсонес, Феодосія, Пантікапея (територія сучасного м. Керч). Найбільш розвинутою в ті часи була Ольвія, розташована в гирлі р. Бугу. Вигідне географічне розміщення та активна торгівля сприяли культурно-освітній та містобудівній діяльності, спорудженню культових комплексів, закладів торгівлі, палаців правителів. Будувались і заклади освіти [3]. Археологічними дослідженнями встановлено, що в центральній частині верхнього міста Ольвія в комплексі з агорою (громадська площа), теменосом (священний майданчик з вівтарем), будинком суду, торговельними рядами та іншими громадськими спорудами вірогідно існував і комплекс будівель гімнасії (рис.1).

Рис.1. Ольвія. Центральна частина верхнього міста

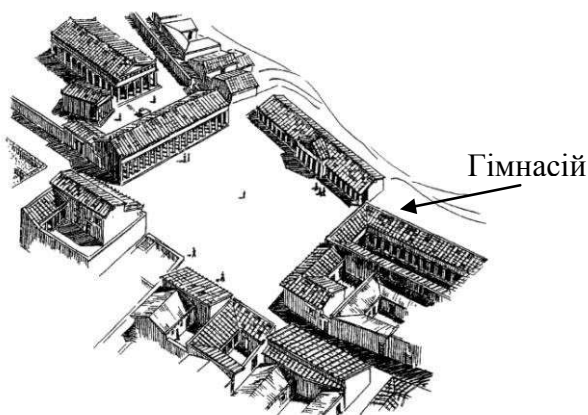


Рис.3. Гімнасій у Прієні

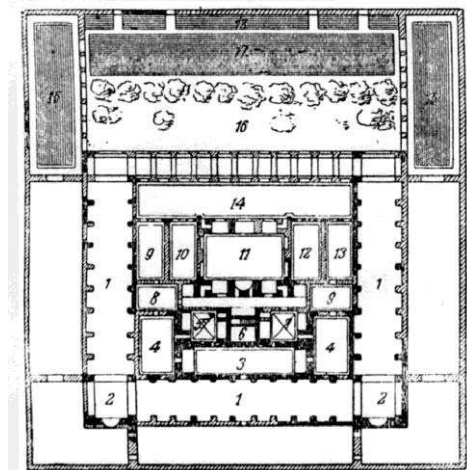
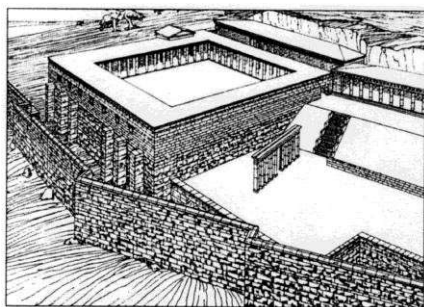


Рис.2. Гімнасій в Ефесі

1. Галереї. 2. Екседри (ніши для бесід та відпочинку). 3-14. Приміщення для ігор, гімнастичні зали та плавальні басейни. 15. Ксісти (напівзакриті галереї для фізичних занять). 16. Сад. 17. Стадіон.

Гімнасій – характерний громадський заклад того періоду в Греції, де хлопчики зі знатних сімей в 16 - 18 років паралельно з фізичними заняттями

могли знайомитись з риторикою, філософією та іншими науками. Ці навчальні заклади були досить авторитетними. Не випадково під час підйому культури в країнах Західної Європи в XVI ст., а пізніше в XIX ст. і в Східній Європі, в т.ч. Україні, впроваджуються гімназії, які перейняли багато рис стародавніх грецьких закладів гуманітарної освіти.

Вершиною освіти в Еладі вважалися філософські школи, яких прирівнюють до вищих учбових закладів. Найбільш вагомий вплив на подальший розвиток освіти мала *академія*, заснована Платоном біля 387 до н.е. Навчальний заклад існував в будівлі гімназії на околиці Афін (історія залишила лише фундаменти будинку). Ця територія мала назву Академія (за іменем грецького героя Академа), що і дало назву одному з найбільш розповсюджених закладів вищої освіти. Дослідники відмічають, що заняття проходили для всіх бажаних. Особлива увага приділялася вивченню філософії математики та геометрії. Серед найбільш відомих викладачів Академії окрім самого Платона був філософ Арістотель.

У 336 р. до н.е. Арістотель заснував свою школу, яка була розташована в Афінах біля храму Аполлона Лікейського і тому отримала назву Лікей. Згодом це слово трансформувалось в "ліцей", як назву певного типу навчального закладу. На початку XIX ст. в Україні, яка тоді входила до складу Російської імперії, так почали називати елітні навчальні заклади закритого типу переважно для дітей знаті. В наші часи на Україні ліцеї відроджені як спеціалізовані загальноосвітні середні школи.

Окрім Академії Платона та Лікея Аристотеля відомими в Давній Греції були також філософська матеріалістична школа, утворена Епікуром в Афінах (306 - 307 р. до н.е.), та школа стоїків Зенона. У цей період система грецької освіти набула найбільшого розвитку і проникає на Кавказ, до Середньої Азії, Індії, країн причорномор'я (в т.ч. південних територій сучасної України).

Окрім історики відмічають, що хоч грецькі поселення завдяки широким торгівельно-побутовим та освітнім контактам «прискорювали культурний розвиток неосяжної української периферії, вони були тільки ще однією гілкою Стародавньої Греції і аж ніяк не органічною частиною українського середовища» [4].

Відправним етапом розвитку самобутньої української культури в т.ч. освіти вважається прийняття християнського світогляду. Церква стала відігравати ключову роль в розвитку держави. В різних населених пунктах засновувались монастирі, які перетворювались на місцеві осередки духовної культури. В культових спорудах зародились і елементи шкільної освіти. Офіційно вважається, що згідно літописів перша школа відкрита князем Володимиром у 988 р. у Десятинній церкві Києва. Є свідчення, що Ярослав

Мудрий в Софії Київській (1037р.) також заснував свою школу та бібліотеку, про що свідчить напис на стіні собору «Піщан писал в дяки ходи виучеником» [1]. Була бібліотека і в Києво-Печерській лаврі. Ярослав Мудрий славився книголюбом, його син Всеволод володів п'ятьма мовами і заснував у Новгороді елітарну школу на 300 хлопчиків аристократичного походження. Дочка Анна в 1086 р. відкрила у Києві жіночу школу для 300 дівчат, а коли стала королевою Франції, то своєю грамотністю дивувала французький двір. Відкривались школи і в інших містах (Володимирі-Волинському, Галичі, Переяславі, Ростові, Чернігові та ін.).

Є достатньо історичних підстав вважати, що в той час були поширені також елементарні (парафіяльні) школи для нижчих верств, де навчались по спрощеному 32-буквену алфавіту (в елітних училищах вчили за більш досконалим 45-ти буквеним алфавітом). Не випадково епос Київського періоду відтворював образ грамотного богатиря: «Мы с Добрынюшкой грамоте училися, платье носили с одного плеча и хлеба мы с Добрынюшкой кушали» [5]. Вірогідно перші осередки освіти були подібні до інтернатів. В зв'язку з тим, що заняття проходили з класом в 8-10 учнів, необхідні були відповідні просторі навчальні та допоміжні приміщення. В монастирських будівлях для школи виділялись спеціальні зони, або споруджувались окремі блоки. Велику увагу в навчальному процесі приділяли хоровому співу, що розглядалось як підготовка учнів до церковного хору.

Розвивалось також навчання у майстрів-професіоналів безпосередньо в процесі виробництва. Учень слухав майстра, копіював його дії і таким чином отримував навички в роботі та елементарні знання. Дослідників дивує, як при такій простій формі професійної освіти з'являлись народні умільці, які створювали, наприклад в будівництві культових споруд, чудові пам'ятки архітектури.

Незважаючи на те, що перші осередки освіти в Київській Русі ще не сформували цільну мережу закладів освіти, подібну до Західної Європи, де в цей час уже зароджувались елементи вищої освіти, все ж навчання грамоті населення, будівництво культових споруд, де формувались і перші осередки освіти, відіграло важливу роль в подальшому розвитку культури та освітньої галузі, в т.ч. архітектури навчального середовища. Характерно, що заклади освіти ще в епоху їх становлення сприймалися важливими містоформуючими об'єктами. Планувальна схема зазначеного комплексу в Давній Ольвії та приклади реконструкцій будівель гімнасій в Стародавній Греції підтверджують, що навчальні споруди розміщувались як головні елементи архітектурних ансамблів. Ця важлива соціальна, містобудівна та архітектурно-композиційна

роль навчальних закладів характерна і для наступних періодів становлення української державності та розвитку національної архітектури.

Література

1. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. посіб.-К.: Вікар, 2003. – 335 с.
2. Тимофієнко В. І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття. – К.: Вид-во Інституту проблем сучасного мистецтва, Головкиївархітектура, 2002. – 472 с.
3. 3.Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв, В. В. Печерський, О. М. Годованок та ін.; За ред. В. І. Тимофієнка. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.
4. Субтельний Орест. Україна: історія/Пер. З англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. – 3-тє вид., перероб. І доп. – К.: Либідь, 1993. 720 с.
5. 1000 лет школе на Руси. Учительская газета. -1988. -7 июня.

Анотація

В статті розглянуто зародження освіти в давні часи на території сучасної України, висвітлена роль культових споруд в формуванні осередків початкової освіти в епоху Київської Русі, наведені приклади створення закладів освіти в південних районах Причорномор'я та Приазов'я, які ще за 1000 років до Різдва Христового зазнали значного впливу елінівської культури.

Аннотация

В статье рассмотрено зарождение образования на территории современной Украины, освещена роль культовых сооружений в формировании начального образования в эпоху Киевской Руси, приведены примеры создания учреждений образования в южных районах Причерноморья и Приазовья, которые еще за 1000 лет до Рождества Христова ощутили влияние эллиновской культуры.